

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

verstaat; ook bijvoorbeeld automutileren of een eetstoornis kan begrepen worden als verslavend vervangmiddel. Van Compernelle vertrekt vanuit een aantal casussen en stelt dan de vraag wat deze jongeren afhankelijk maakt. Vele jongeren vertonen meerdere van deze verslavingssymptomen ofwel simultaan, ofwel achtereenvolgend in de tijd. Geen van de verhalen lijkt voorspelend in de ene of andere richting. Gemeenschappelijk hebben de jongeren wel dat ze niet met hun «tekort» kunnen omgaan, dat ze kampen met een ontzettende leegte. Ze hebben een slecht zelfbeeld, voelen zich lelijk, dik, dom en zeker niet de moeite waard. Ze voelen zich fundamenteel niet begrepen en begrijpen ook zichzelf niet. Ze tasten in het duister en gaan soms verschrikkelijk tekeer, omzeilen alles wat met het vaderlijke en de wet te maken heeft. Ook zij stelt vast aan de hand van de geschiedenissen dat het bij velen reeds vroeg mis liep in de afstemming, de hechting en de *containment*. Bij vele van de jongeren was een of beide ouders langere tijd matig tot ernstig depressief en dus affectief en in het contact weinig beschikbaar. Ten slotte gaan ze vrijwel allemaal gebukt onder een tirannieke en primitieve geweten, waarbij de standaard niet *good enough* is maar perfect. Deze jongeren hebben geen vruchtbare bodem waarin gevoelens, belevingen en gedachten kunnen gedijen. Het gevolg is dat er geen mentaal vangnet is om frustraties op te vangen en enkel het lichaam beschikbaar lijkt om de spanning te evacueren door iets te nemen of door de spanning weg te snijden. Van Compernelle eindigt haar verhaal met de vertaling van haar ruime opvatting van verslaving naar een consistente aanpak in een residentiële behandeling, die niet alleen dient te eindigen, maar ook te beginnen in abstinentie. Begin 2006 zal het boek met de psychoanalytische lezingen verschijnen bij uitgeverij Garant. Ik zal het mij zeker aanschaffen. De psychoanalyse als denkkader blijkt een onuitputtelijke bron van inspiratie, wat misschien bij het zorgen voor mensen met

een verslavingsprobleem nog het meest essentiële is.

Literatuur

GABBARD, G. O. (2005). *Psychodynamic psychiatry in clinical practice*. Washington DC: American Psychiatric Publishing.

Hinderpaal of hindernis? — Een feministische blik op seksuele differentie

Verslag van

Psychoanalyse en Gender
[Leuven, 5 november 2005]

JELLE BEHAGEL

Het centrum voor psychoanalyse en wijsgerige antropologie (CPWA) organiseerde 5 november jongstleden een studiedag te Leuven, met als onderwerp «gender en psychoanalyse». Twee sprekers waren uitgenodigd, te weten Annemie Halsema (Universiteit voor Humanistiek/Vrije Universiteit Amsterdam) en Veronica Vasterling (Universiteit Nijmegen).

Er bestaat sinds de jaren zestig een verbondenheid tussen de theorieën van psychoanalyse en feminisme, waarbij van deze theorieën gezegd kan worden dat ze elkaar wederzijds beïnvloeden. Niet alleen reageren feministische auteurs op psychoanalytische literatuur, maar ook feministische ideeën worden in de psychoanalyse gebruikt of becommentarieerd. Dit gaat op voor meerdere takken van de filosofie. Een bekend voorbeeld hiervan is het gebruik dat Lacan maakt van de taaltheorie van De Saussure om het psychoanalytische domein dat hij «het Symbolische» noemt te beschrijven. Maar ook in fundamentele zin kan het begrip dat Freud had van het onbewuste worden teruggevoerd naar het romanticisme en denkers zoals Nietzsche en Darwin.

Tijdens de studiedag werden twee feministische auteurs besproken die als voorbeeld kunnen dienen van een verwevenheid van de theorieën van psychoanalyse en filosofie, te weten Jessica Benjamin en Judith Butler. Bij Benjamin ligt het zwaartepunt bij de psychoanalyse, van Butler kan worden gezegd dat zij voornamelijk filosofe is. Beide auteurs komen overeen in het gegeven dat zij het vraagstuk van de seksuele differentie bespreken. Zij willen de binaire seksuele differentie, dat wil zeggen een geslachtelijke tweedeling waarbij slechts voor één van twee seksuele identificaties kan worden gekozen, ter discussie stellen. Benjamin doet dit door een psychoanalytisch begrip verregaand te herformuleren, Butler door een radicale filosofische interpretatie van de lacaniaanse theorie.

Annemie Halsema behandelde in het eerste deel van de studiedag de theorie van Jessica Benjamin. Benjamin ageert tegen het begrip dat de filosofe Luce Irigaray heeft van seksuele differentie. Irigaray probeert aan die tweedeling een begrip van historiciteit mee te geven, waardoor de betekenis van de vrouw in de maatschappij steeds weer herdefinieerbaar is. Zij doet dat door een dialectiek tussen de twee geslachten waar te nemen. Volgens Benjamin baseert Irigaray haar seksuele differentie op het lichamelijke genitale verschil. Door die lichamelijke tweedeling restloos over te nemen in een dialectische verhouding binnen een cultureel-historische gegevenheid doet Irigaray volgens Benjamin geen recht aan de psychische en intersubjectieve werkelijkheid. Volgens Benjamin moeten we geen tweedeling, maar bruggen tussen 'genders' denken. Het genitale verschil wordt volgens haar pas psychisch gewicht gegeven door middel van identificaties met anderen. Zij onderscheidt vier ontwikkelingsfasen voor dat genitale verschil van jeugd tot volwassenheid. In de eerste drie fasen identificeert het kind zich nog met beide geslachten. Pas in de vierde fase worden de geslachten als opponenten begrepen, hier wordt de identificatie met de ouder van het

andere geslacht verworpen. Deze vierde fase kan gelden als afronding van het oedipuscomplex en stelt een heteroseksueel ideaal voor. Benjamin suggereert nu een post-oedipale, vijfde fase, waarin identificatie met het andere geslacht weer mogelijk wordt.

Benjamin kan met het begrip van identificaties, als motor voor het betekenis geven van het geslachtsverschil, ook een alternatief aandragen voor de penisnijd. Zo kunnen vroege identificaties met de vader bijvoorbeeld begrepen worden als een hang naar onafhankelijkheid en liefde. Het fantasma van de prins op het witte paard is hiervoor een goed voorbeeld.

In de discussie na de voordracht van Annemie Halsema werd verder ingegaan op het begrip van seksuele differentie. Vragen zoals waarom mensen voornamelijk de positie van hetero- of homoseksueel aannemen kwamen aan de orde. Bovendien vroeg men zich af hoe men tot nieuwe seksuele posities kan komen binnen een sociale gegevenheid, wanneer seksuele identificaties volgens Benjamin cultureel bepaald zijn. Er werd ook gedebatteerd over zogeheten Antilliaanse moeders, of alleenstaande moeders. Wat betekent het ontbreken van de vader in een perspectief zoals Benjamin dat naar voren brengt?

In het tweede deel van de studiedag besprak Veronica Vasterling de theorie van Judith Butler. Net zoals Benjamin ageert Butler tegen een naturalisering van de seksuele differentie. Zij vindt hier in Lacan een bondgenoot. Volgens Lacan verwijst de seksuele differentie naar de grens van het Symbolische, wat hij het Reële noemt. Lacan bedoelt hiermee dat de seksuele differentie zich onttrekt aan onze betekenisproductie die in het domein van het Symbolische plaatsvindt. Met het Reële bedoelt hij evenwel niet het lichamelijke of wat wij het fysieke noemen. Volgens Butler plaats Lacan de seksuele differentie, door deze plaats te laten vinden in het Reële, weliswaar uit het een naturalistische context, maar in een quasi

transcendentale. Dat betekent dat seksuele differentie niet kan worden vormgegeven in een historisch-contingent kader, het kan niet cultureel bepaald worden. Butler vind dit problematisch omdat zij, net zoals Lacan, de vorming van het subject ziet geschieden in een act van verwerping. Maar waar bij Lacan die verwerping een soort transcendentale status heeft, spreekt Butler van een sociaal bepaalde verwerping. Geïnspireerd door de macht-theorieën van Foucault, begrijpt Butler de heersende normen en waarden in een samenleving als tot stand gekomen door een verwerping van het abjecte. Binnen die heersende normen en waarden bestaat volgens Butler de wet van heteroseksualiteit die tot stand komt door verwerping van homoseksualiteit. Die abjecte homoseksualiteit blijft echter wel druk uitoefenen op de norm van heteroseksualiteit. Het probleem met de transcendentale status van Lacans seksuele differentie is de rigiditeit waarmee het subject homoseksualiteit zou moeten afwijzen om zich als heteroseksueel subject te kunnen bevestigen. Wanneer die seksuele differentie zou zijn vormgegeven in een cultureel kader, hoeft die afwijzing niet zo rigide te zijn. Een voorbeeld hiervan is wellicht de situatie in Nederland in tegenstelling tot de Amerikaanse situatie die Butler beschrijft. Men kan argumenteren dat door pedoseksualiteit sterk af te wijzen, homoseksualiteit binnen de heersende normen en waarden wordt geplaatst. In de discussie die volgde vroeg men zich af waarom het nodig is dat de constitutie van het subject wordt bemiddeld door trauma's of verwerping. Is er geen psychoanalytische theorie denkbaar die de subjectconstitutie op een positieve wijze beschrijft, zoals wellicht de theorie van Benjamin? Daarbij werd ook een vergelijking getrokken tussen het abjecte karakter van het verworpen en de walging die volgt op het taboe. Het vraagstuk van de seksuele differentie werd tijdens de studiedag niet eenduidig

beantwoord, wat ook niet de opzet was. Voor zowel filosofen als psychoanalytici was het echter een interessante kennismaking met feministische theorie.

Kortdurende psychotherapie als uitdaging

Verslag van

Tijd en tijdsbesef in kortdurende psychoanalytische psychotherapie
[Amersfoort, 11 november 2005]

HELEEN MÜLDER

Op de vorige studiedag van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalytische Psychotherapie werd een lans gebroken voor langdurende psychotherapie, mede als reactie op de overheidsbeperking van therapiezittingen. Op de huidige studiedag, onder leiding van dagvoorzitter Dini Hoenink, kwam kortdurende psychotherapie als positieve keus aan bod.

Prof. dr. Paul van Tongeren, hoogleraar wijsgerige ethiek, belichtte de tijd vanuit filosofisch perspectief. Pas in de Middeleeuwen werd de tijd als existentiële categorie beschouwd (Augustinus). Tijdsbeleving als spiegel van het menselijk verlangen. Hij gaf aan de hand van Kierkegaards *De Ongelukkigste*, een boeiend exposé over 'het lijden aan de tijd'. In dit verhaal onderzoekt een groep mensen wie in aanmerking komt voor het — nog lege — graf met als opschrift 'de Ongelukkigste'. Zij ontdekken dat mensen ongelukkig zijn als ze aanwezig zijn in een afwezige tijd, bijvoorbeeld leven in beklag over het verleden (Antigone, Job) of over de toekomst (voortdurend reorganiseren). Hun hoop op betere tijd echter verzacht de pijn. Mensen zijn ook ongelukkig als ze afwezig zijn in een afwezige tijd, zoals de mislukte martelaar of de teleurgestelde idealist. Bij hen verzacht vaak cynisme de